

Biotopvårdsåtgärder och byte av vägtrumma inom Rönningshyttans hyttområde

L1981:800
Ölsdalen 1:2
Degerfors socken och kommun
Örebro län, Värmland
Johnny Rönngren

ARKEOLOGGRUPPEN I ÖREBRO AB

Radiatorvägen 11, 702 27 Örebro

Telefon 019-609 04 10

www.arkeologgruppen.se

arkeologgruppen@arkeologgruppen.se

Översigtskarta över Örebro län med platsen för
schaktningsövervakningen markerad i rött.

© 2022 Arkeologgruppen AB
Arkeologgruppen rapport 2022:42

Författare Johnny Rönngren

Kvalitetsgranskning Leif Karlenby

Grafisk form Nina Balknäs

Omslagsfoto Vägtrumman vid Rönningshyttan är belägen vid
Holmsjöbäckens utlopp i sjön Ölen. Foto från väster.

Foto Arkeologgruppen AB om inte annat anges i figurtexten.

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY.
Villkor finns tillgängliga på <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv>

Fastighetskartan: © Lantmäteriet Dnr: R50223371_200001

Terrängkartan, samt GSD-Översiktskartan: Lantmäteriet (CC0)

ARKEOLOGGRUPPEN AB RAPPORT 2022:42

ARKEOLOGISK UNDERSÖKNING
I FORM AV SCHAKTNINGSÖVERVAKNING

Biotopvårdsåtgärder och byte av vägtrumma inom Rönningshyttans hyttområde

L1981:800

Ölsdalen 1:2

Degerfors socken och kommun

Örebro län, Värmland

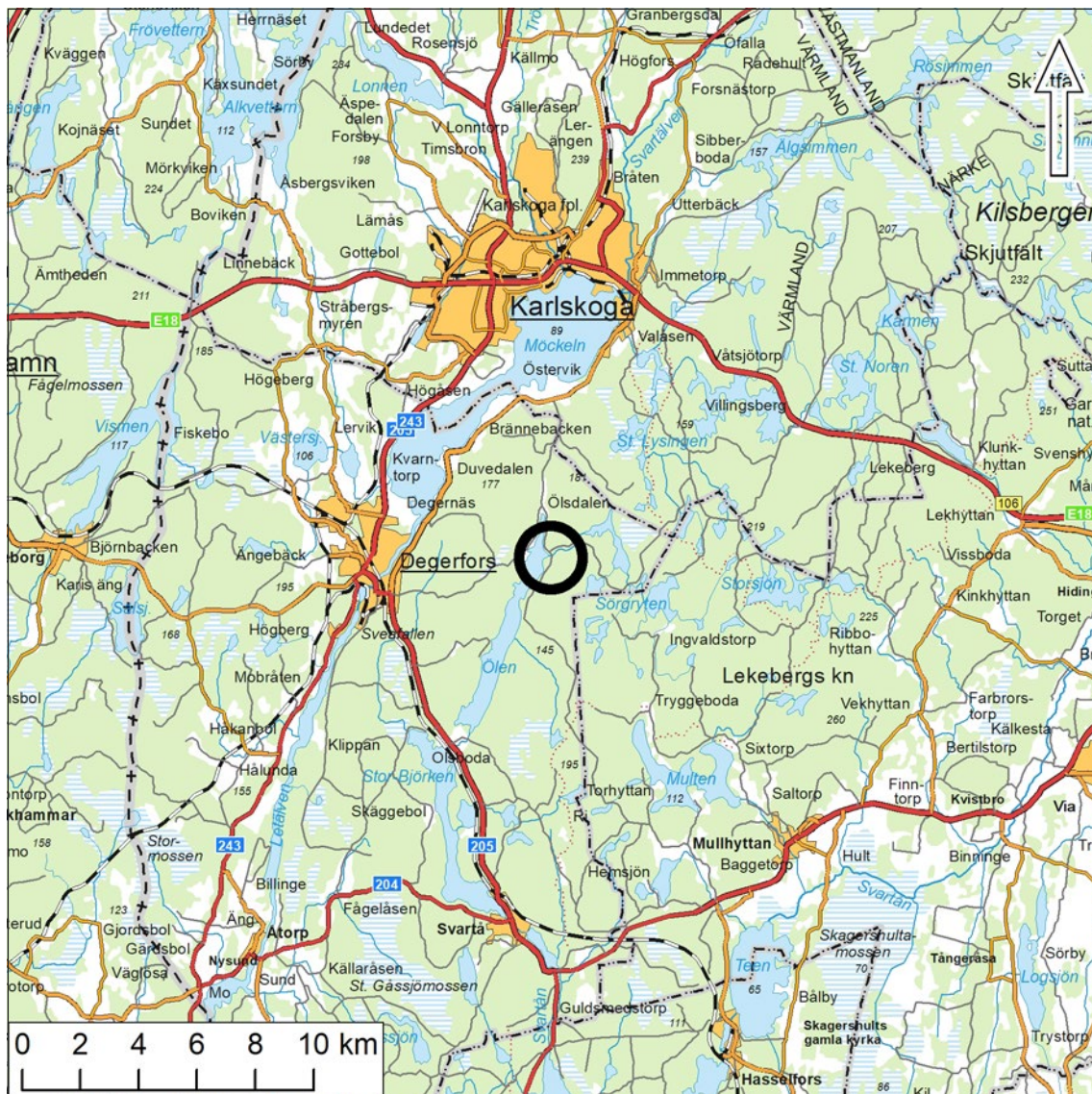
Johnny Rönngren

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Sammanfattning	5
Inledning	5
Bakgrund och kulturmiljö	7
Syfte	8
Metod och genomförande	8
Resultat	10
Tolkning	13
Utvärdering av resultaten i förhållande till undersökningsplanen	13
Tekniska och administrativa uppgifter	14
Referenser	15
Bilagor	16
<i>Bilaga 1. Schakttabell .....</i>	<i>16</i>

Figur 1. Karta över området kring Rönningshyttan. Undersökningsområdet är markerat med svart cirkel. Skala 1:250 000.

SAMMANFATTNING

I samband med att biotopvårdsåtgärder utfördes vid Holmsjöbäckens utlopp i sjön Ölen kom delar av Rönningshyttans hyttområde (L1981:800) och ett eventuellt kvarnläge (L2021:156) att beröras. Åtgärder som utfördes var att minska det höga fallet som fanns nedströms en vägtrumma och att deponera naturgrus i vattendraget inom hyttområdet. Naturgruset skulle bland annat deponeras nedströms en betongdamm inom hyttområdet och därmed minska fallhöjden på dammen. Syftet med åtgärderna var att underlätta för fisk att vandra uppför Holmsjöbäcken.

Länsstyrelsen i Örebro län gav Arkeologgruppen i uppdrag att utföra en arkeologisk schaktningsövervakning i samband med åtgärderna. Vid schaktningsövervakningen grävdes ett schakt i samband med bytet av vägtrumman. Inga arkeologiska lämningar påträffades i schaktet som innehöll utfyllda massor av morän och sprängsten. Områden där naturgrus deponerades mättes in i syfte att dokumentera åtgärdernas geografiska läge inom hyttområdet.

INLEDNING

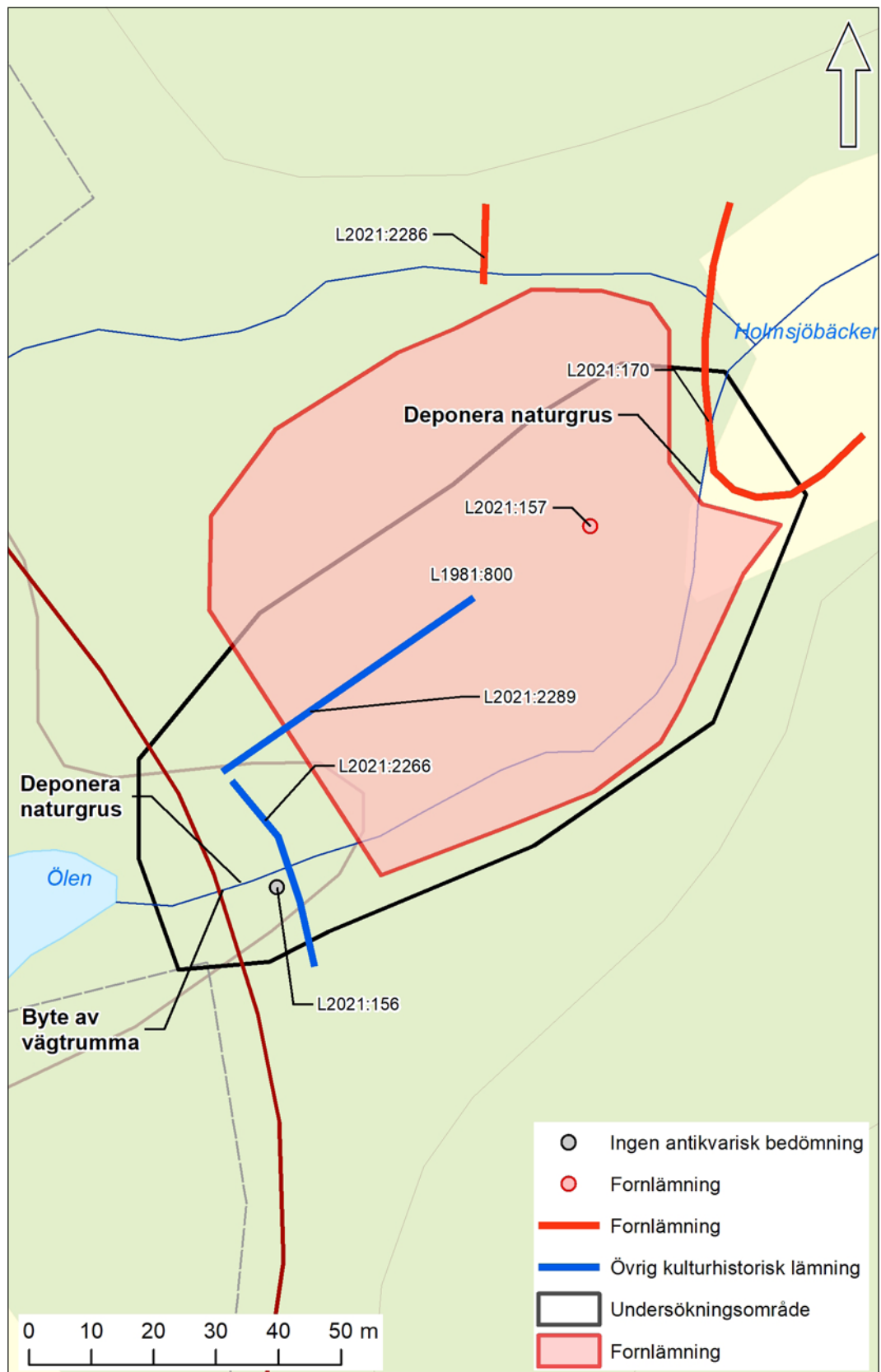

Inom Rönningshyttans hyttområde (L1981:800) och i nära anslutning till ett eventuellt kvarnläge (L2021:156) skulle biotopvårdsåtgärder och byte av vägtrumma utföras. Åtgärderna utfördes vid Holmsjöbäckens utlopp i sjön Ölen som är belägen omkring 6 kilometer öster om Degerfors.

Nedströms vägtrumman fanns ett högt och stenbundet fall som utgjorde vandringshinder för fisk att vandra uppför vattendraget. En ny vägtrumma skulle därför anläggas för att underlätta för fisk att vandra uppför bäcken. I samband med bytet av vägtrumma skulle även det höga fallet nedströms vägtrumman omformas genom att lyfta bort ett antal större stenar.

Vidare skulle biotopvårdsåtgärder utföras uppströms den nya vägtrumman och omedelbart nedströms en betongdamm inom hyttområdet. Åtgärderna bestod i att deponera naturgrus i vattendraget. Naturgruset syftade dels till att utgöra lekmiljö för öring, dels till att höja vattendragets nivå och därmed underlätta för fisk att vandra.

Länsstyrelsen i Örebro län gav därför i uppdrag till Arkeologgruppen att utföra en arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning inom de delar av hyttan som skulle beröras av schaktarbeten samt att dokumentera de delar av hyttområdet som berördes av biotopvårdsåtgärder. Beslut i ärendet fattades av Länsstyrelsen i Örebro län den 30 maj 2022 (dnr 431-2708-2022). Fältarbetet utfördes den 27 och 28 september med besök för efterdokumentation den 11 november.

Figur 2. Plan över undersökningsområdet kring Rönningshyttan med omgivande lämningssbild och markerade platser för planerade åtgärder. Skala 1:2 000.

BAKGRUND OCH KULTURMILJÖ

Den arkeologiska undersökningen föregicks av kulturhistoriska inventeringar som utfördes åren 2020 och 2021 (Ulfhielm 2021; Rönngren 2021). Vid inventeringarna registrerades nya lämningar vid Rönningshyttan och Holmsjöbäcken och tidigare registrerade lämningar reviderades vid behov. Då rapporterna över inventeringarna redan behandlat området historik och berörda lämningar redovisas i föreliggande rapport görs endast en kort sammanfattning av kulturmiljön.

Under sent 1600-tal utgjorde platsen läge för Ölsdalshyttan (L1981:800), även kallad Holmshyttan och i modern tid för Rönningshyttan (Strandvik 2004:60). Hyttan var i bruk endast under en kort period. Hyttområdet utgörs av områden med slaggvarpar, en grävd kvillfåra och två dammvallar (L2021:170, L2021:2286).

Enligt en karta från år 1788 fanns två kvarnar (L2021:156, L2021:157) belägna vid platsen för den gamla hyttan (LMS 1788:S9-39:1). En av dessa kvarnar (L2021:156), närmast sjön Ölen, figurerar även på en karta från år 1707 (LMA 1707:18-KAH-1). Av de två kvarnarna finns lämningar endast bevarade från den övre kvarnen (L2021:157).

Kring sekelskiftet mellan 1800- och 1900-talen anlades en bro över Holmsjöbäcken inom hyttområdet (L2021:2266). Bron är numera belägen omedelbart nordväst om den befintliga vägen i form av delvis bevarade vägbankar och landfäste för bron i södra strandkanten. Den befintliga vägen, med vägtrumman som planerades att bytas ut, anlades sannolikt någon gång mellan 1956 och 1981 baserat på jämförelser mellan de ekonomiska kartorna från dessa år (jämför RAK 1956:J133-10E3f82 och RAK 1981:J133-10E4f57). I samband med tillkomsten av vägarna med dess brofästen och vägtrummor har möjligen den nedströms belägna kvarnen rivits eller blivit överbyggd.

Under tidigt 1900-tal nyttjades Holmsjöbäcken som flottled. Inom hyttområdet anlades en ränna (L2021:2289) mellan den gamla hytt- och kvarndammen. I modern tid nyttjas platsen för hyttområdet som rekreativ område, med bilparkering och grillplats, varifrån ett flertal vandringsleder utgår till olika naturreservat som finns i området.

SYFTE

Syftet med undersökningen var att med ett vetenskapligt arbetssätt undersöka, dokumentera och tolka de arkeologiska lämningar som framkom vid schaktningsövervakningen. Vidare var syftet även att dokumentera inom vilka områden som biotopvårdsåtgärder utfördes.

METOD OCH GENOMFÖRANDE

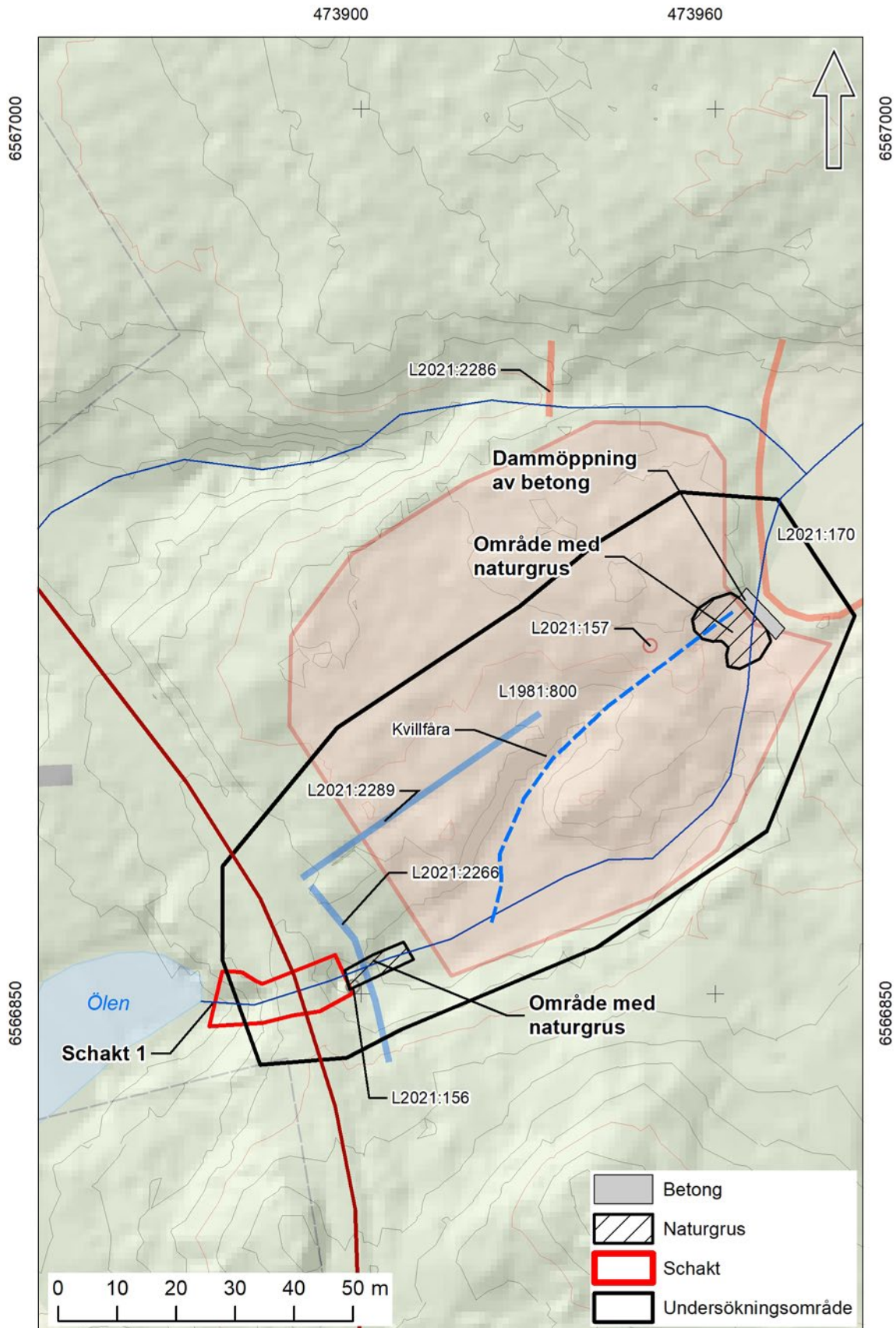

Arbetet inleddes med en gemensam genomgång av arbetsföretaget där utförande entreprenör, Vattenbyggnad i Sverige AB, förevisade platserna för planerade biotopvårdsåtgärder. De framgår även av verksamhetsbeskrivningen från Vattenbyggnad i Sverige AB (2022). Transport av naturgruset upp till dammen utfördes med minidumper för att minimera markpåverkan. En befintlig stig nyttjades som körväg.

För att underlätta arbetet täpptes dammluckan tillfälligt och vatten släpptes ut i den norra fåran. Därmed sänktes vattennivån inom undersökningsområdet. Projektledaren för Vattenbyggnad Sverige AB upptäckte i samband med detta arbete att det uppströms brotrumman fanns tillräckligt med naturgrus för att mer grus inte skulle behöva föras dit. Istället kunde man nyttja det befintliga materialet och sprida det omkring 11 meter uppströms. Det befintliga naturgruset hade deponerats på platsen vid en tidigare biotopvårdsåtgärd.

Bytet av brotrumma utfördes med grävmaskin och övervakades av arkeolog. Inledningsvis plockades ett flertal av de större stenarna bort som fanns nedströms vägtrumman. Inför detta arbete hade platsen besiktigats av arkeolog för att säkerställa att det inte förekom konstruktioner vid platsen som kunde härröra från den eventuella kvarnlämning (L2021:156) som legat i området. Därefter övervakade arkeolog medan grävmaskinen med gripklo plockade bort sten för sten. Det i syfte att undersöka om eventuella konstruktioner framträdde. Sedan större stenblock flyttats bort nedströms vägtrumman påbörjades schaktgrävning kring vägtrumman i syfte att ta bort den befintliga och ersätta den med en ny. Schaktet dokumenterades, fotograferades och mättes in med RTK-GPS. Inga arkeologiska lämningar påträffades inom schaktet.

Sedan Vattenbyggnad Sverige AB meddelat att arbetet vid platsen var klart besöktes platsen för efterdokumentering.

Figur 3. Resultatplan efter utförda åtgärder. Ett schakt grävdes inför byte av vägtrumma. Naturgrus deponerades i områdets nordöstra del medan befintligt grusmaterial kunde nyttjas uppströms vägtrumman. Skala 1:2 000.

RESULTAT

Byte av Brotrumman

Schaktet var 25 meter långt i nordöstlig-sydvästlig riktning och 7–9 meter brett med ett djup om 3,7 meter. På grund av det stora djupet var schaktets sidor släntade vilket innebar att schaktets bredd i botten var omkring 2–3 meter. Inom schaktet påträffades inga arkeologiska lämningar. Den befintliga vägtrumman var överst täckt med morängrus och sand tillsammans med sprängsten med en varierande storlek om 0,5–1,5 meter. Moränmaterial påträffades även under vägtrumman i samband med att den lyftes bort.

Vid den befintliga vägtrummans öppningar upp- och nedströms fanns en kallmurad stödmur. Stödmuren var omkring 10 meter lång och utgjordes av utvald natursten och sprängsten i 4–5 oregelbundna skift av 0,4–0,8 meter höga och 0,5–1 meter breda stenar. Stödmuren hade uppförts i samband med att vägen anlagts under 1900-talets andra hälft och har därmed inget antikvariskt värde.

Inga strukturer efter kvarnkonstruktion i form av delvis bevarad kallmurning eller kvarnstenar påträffades nedströms vägtrumman i samband med att stenar plockades bort.

Figur 4. Vägtrumman sedd från nordöst på uppströmssidan, innan åtgärd. Stödmurar är anlagda vid trummans sidor.

Figur 5. Vägtrumman sedd från sydväst vid nedströmssidan, innan åtgärder sattes in. Nedanför vägtrummans utlopp är ett högt och stenigt fall.

Figur 6. Vägtrumman sedd från norr, inom schakt 1, i samband med åtgärd där sektioner från vägtrumman lyfts bort. Vägtrumman täcktes av morängrus och större sprängsten.

Figur 7. Utloppet sett från öster. Det är belamrat med sten. Dock kunde inga konstruktioner efter tidigare kvarn påträffas i form av rester av bevarad kallmurning.

Figur 8. Schakt 1 sett från norr. Vägtrumman har tagits bort och inom schaktet påträffades enbart utfyllda massor av morängrus och sprängsten.

Figur 9. Den nya vägtrumman sedd från nordöst på uppströmssidan. Närmast trumman har befintligt grusmaterial nyttjats.

Figur 10. Den nya vägtrumman sedd från väster på nedströmssidan. Fallet på nedströmssidan har förlängts och därmed underlättat för vandring av fisk uppströms Holmsjöbäcken.

OMRÅDEN MED BIOTOPVÅRDSÅTGÄRDER

Biotopvårdsåtgärderna bestod i att fylla ut två platser med naturgrus. Som tidigare nämnts räckte det befintliga grusmaterialet för utfyllning uppströms vägtrumman. Gruset härrörde från en tidigare utförd biotopvårdsåtgärd och därför behövdes inget mer material föras dit. Det befintliga grusmaterialet sträckte sig omkring 5–7 meter uppströms vägtrumman och uppskattades ha en tjocklek på omkring en meter. Sedan vägtrumman blivit utbytt användes gruset och deponerades som längst 11 meter uppströms vägtrumman.

Vid hytt- och kvarndammen i undersökningsområdets nordöstra del deponerades naturgrus inom ett område på omkring 5×3,4 meter i nordöstlig-sydvästlig riktning omedelbart nedströms dammen.

Figur 11 (till höger). Dammöppningen vid dammvall L2021:170 sedd från väster. I samband med åtgärden blockerades öppningen och leddes om till en nordlig strömfåra. Den lokala åtgärden bestod i att fylla ut med naturgrus i nivå med utskovet och därmed minska fallhöjden.

Figur 12. Dammöppningen vid dammvall L2021:170 sedd från nordväst. Grus och stenar har anlagts emot dammöppningens utskov i syfte att minska fallhöjden.

Figur 13. Dammöppningen vid dammvall L2021:170 sedd från sydväst. Naturgrus deponerades fram till förgreningen mellan två fåror där den södra ska utgöras av vandringled för fisk.

TOLKNING

I samband med den arkeologiska undersökningen påträffades inga lämningar efter hytt- eller kvarnverksamhet inom det grävda schaktet. Därmed kan det inte klart redogöras för vad som skett med kvarnen (L2021:156) som varit belägen nära Holmsjöbäckens utlopp i sjön Ölen. Det måste därmed förmodas att kvarnen borttagits i samband med anläggandet av någon av broövergångarna, eller eventuellt fortfarande finns bevarad under den äldre broövergången (L2021:2266).

UTVÄRDERING AV RESULTATEN i förhållande till undersökningsplanen

---

Syftet ned undersökningen var att undersöka, dokumentera och tolka de eventuella lämningar som framkom vid undersökningen. Vid undersökningen grävdes ett schakt vari inga arkeologiska lämningar påträffades.

Syftet med undersökningen var även att dokumentera de områden som omfattades av biotopvårdsåtgärder för att avgöra vilka ytor inom lämningsområdet som berördes. Arkeologgruppen anser därmed att syftet med undersökningen har uppfyllts.

Figur 14. Förefintligt kräftdjur, inom hyttområdet, som har ett emotse en förökning av förekommande djurarter efter genomförd biotopvårdsåtgärd.

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

Län	Örebro
Kommun	Degerfors
Landskap	Värmland
Socken	Degerfors
Fastighet	Ölsdalen 1:2
Lämningsnummer	L1981:800
Lämningstyp	Hyttområde
Datering	Nyare tid
Typ av undersökning	Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning
Länsstyrelsens beslutsdatum	2022-05-30
Länsstyrelsens diarienummer	431-2708-2022
Ärendenummer i Fornreg	202200632
Arkeologgruppens projektnummer	P22042
Projektledning	Johnny Rönngren
Personal	Johnny Rönngren
Underkonsulter	–
Undersökningstid	2022-09-27 till 2022-09-28 och 2022-11-11
Undersökt yta	170 m ²
Undersökt volym	600 m ³
Inmätningsteknik	RTK-GPS
Koordinatsystem	SWEREF 99TM
Läge och koordinater	X – 473874 Y – 6566874 Z- 100-105 Kartblad: Ölen J133-10Ef82
Höjdsystem	RH 2000
Arkiv	Arkivmaterial förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.
Digitalt arkiv	Digitala data förvaras tillsvidare hos Arkeologgruppen AB.
Fynd	Inga fynd tillvaratogs.

REFERENSER

Tryckta källor

Rönngren, J. 2021. *Kulturhistoriskt kunskapsunderlag av Holmsjöbäckens och Lögälvens vattensystem – Karlskoga, Kvistbro och Degerfors socknar*. Arkeologgruppen AB rapport 2021:28.

Vattenbyggnad i Sverige AB. 2022. *Verksamhetsbeskrivning – installation av valvbåge i Holmsjöbäcken, Rönningshyttan*. 2022-03-21.

Strandvik, S. 2004. *Karlskoga bergslag: en sammanställning över de bergshistoriska lämningarna i Karlskoga och Degerfors socknar i Örebro län samt Bjurtjärns socken i Värmlands län*. Atlas över Sveriges bergslag. Stockholm.

Ulfhielm, A. 2020. *Damm 553 – Rönningshyttedammen*. Hos Länsstyrelsen i Örebro län.

Kartor och arkivmaterial

HISTORISKA LANTMÄTERIAKTER

Lantmäteristyrelsens arkiv (LMS)

1788. Ölsdalen. Storskifte på skogs/skogsmark, akt: S9-39:1

Lantmäterimynigheternas arkiv (LMA)

1707, Karlskoga härad. Geometrisk avmätning, akt: 18-KAH-1

Rikets allmänna kartverks arkiv (RAK)

1956. Ölen. Ekonomiska kartan, akt: J133-10Ef57

1981. Ölen. Ekonomiska kartan, akt: J133-10Ef82

BILAGOR

Bilaga 1. Schakttabell

Snr	Storlek/m	Djup/m	Beskrivning
1	25x7-9	3,5	Schaktet utgjordes överst av grusigt bärlager med 0,5 meters djup. Därefter och ned till schaktbotten utgjordes schaktet av utfyllt material av moränggrus och sand och sprängsten med en varierande storlek om 0,5-1,5 meter. I schaktbotten var vägtrumma med diameter om 1,7 meter.

Arkeologgruppen AB

RAPPORT 2022:42

